

A „Nehézfiú” megváltó lapjárása

A hatodik koporsó című dráma margójára
Csurka István emlékének

Örömmel olvastam korábbi munkatársam, Kovács Attila *A trianoni gondolat életben tartója volt – íróként és politikusként is* című, Csurka Istvánra emlékező írását az *Aracs* júniusi számában. A tíz éve elhunyt drámaíró, politikus alakja, sok beszélgetésünk, „nehézfiús” mivolta olyannyira eleven bennem, hogy szeretném néhány gondolattal magam is megidézni őt. Mindenekelőtt a publikálásakor sok indulatot kiváltott, de azóta méltatlanul feledésre ítélt *A hatodik koporsó* című drámája jegyében.

Szeretném előrebocsátani: nem kritikusként vagy irodalmárként teszem, hanem íróként, akinek életszemléletét és írásait döntően befolyásolta a Csurka Istvánnal való találkozásainkból fakadó munkatársi és baráti viszony. Elfogulatlanul aligha mondhatnék bármit, ha arról a néhány évről kérdeznék, mialatt tárcaíróként, majd a *Havi Magyar Fórum* főszerkesztőjeként a munkatársa lehettem. Kivételes fordulata volt ez az életemnek, amire István kortársa, a másik atyai jó barátom, Gyurkovics Tibor minden bizonyára azt mondaná: „Isten szempillantása.”

Mielőtt István valódi természetének derűs és szeretettel teli voltát személyesen megismertem és élveztem, szépirodalmi munkássága már kellőképpen hatással volt rám, és vonzott a prózaírók táborába. Az életműve iránti érdeklődésemet kezdetben nem a könyvei vagy a színdarabjai, hanem a novelláiból készült filmek, az *Amerikai cigaretta* és *A kard* keltette fel. Ezeket olyasféle tragikomikus élethelyzetek ihlették, amelyek ábrázolására már akkor készíttetést éreztem magamban, amikor még nem mertem elhagyni az újságírást a prózaírás kedvéért. A Magyar Írószövetségben dolgozott Mezővári László könyvtáros, aki Csurka nagy tisztelője volt. Neki köszönhettem, hogy már akkor látogathattam a könyvtárat, és kedvemre válogathattam az állományából, ahol persze minden Csurka-mű megvolt, amikor még nem is vettek fel tagnak. A könyvtáros bejáratos volt a Ráday utcai szerkesztőségbe, ahová magával vitt, hogy beajánljon a *Havi Magyar Fórum*hoz, majd Szőcs Zoltán főszerkesztő közölte néhány novellámat. Egy könyvbemutatón Mezővári bemutatott Csurkának, de az a találkozás csak egy kézfogás erejéig tarthatott. Később, amikor már szépíróként rendszeresen publikáltam, és emellett megjelen-

tek könyveim Dózsa Laciról (*Bohóc vérben és vasban*), Koncz Gáborról (*Kaszadőr nélkül*) és Reviczky Gáborról (*Egy önvészélyes ember*), a hetilap számára Medveczky Attila készített rólam egy egész oldalas portrét, majd később interjút kértek tőlem egyik kötetem, az *Üzenet a ringből* kapcsán. Mikor önhibámon kívül az irodalmi élet hullámvölgyében landoltam, egyszer csak kaptam egy telefont, hogy lenne-e kedvem tárcákat írni a Heti Magyar Fórumba. Akkor már persze ismertem Csurkának a „régii” Magyar Nemzetben megjelent *Nehézfű* tárcanovella-sorozatát, amelyről ma is meggyőződésem, hogy más műveivel együtt tananyagká kellene nyilvánítani a mostanság gombamódjára szaporodó „írís-kolákban”. Ez a felkérés és Csurka István művei ihlettek arra, hogy elkezdjem írni a magam Otcsenás Péter-tárcáit, amelyek minden héten ott voltak olvashatók az *Emberfogás* rovatban Csurka István vezércikke alatt, a harmadik oldalon. Az egyre sokasodó személyes találkozások Istvánnal tovább erősítették bennem az iránta kialakult tiszteletet és szeretetet. Megbízott bennem. Egyik nap azzal fogadtak a szerkesztőségben, hogy „te lettél a főszerkesztő a Havi Magyar Fórumnál”. A mai napig őrzöm kis cetlikre írott üzeneteit és egy levelet, amelyben beava-

tott, hogy Kodolányi *Földindulás* című darabja után Páskánditól a *Vendégség* lesz az Újszínház első két bemutatója, és kérte, a havilapnál legyen időm felkészülni erre. A bemutatók így nem értek felkészületlenül, de a halála az igen, az nagyon lesújtott. Beszélgetéseinket felidézve leginkább ma is főként azok a pillanatok hoznak zavarba, ha megköszönt egy-egy írást, például amikor megemlékeztem szeretett tanáráról, Hubay Miklósról, vagy Gyurkovics Tibor és Hernádi Gyula rokonlelkiségével foglalkoztam. Istvánt a közéleti feladatvállalása csak látszólag térítette el a szépirodalomtól. Számontartotta kortársait és tanárait. Ha Gáli József, Fakan Balázs vagy Rákossy Gergely nevét hozta valaki szóba, szinte meg tudta formázni őket mondanivalójával.

Született tehetsége volt ahhoz, hogy ne csak felismerje az emberi sorsok drámai keresztútjait, hanem ábrázolja is azokat csúcshívónon. Ha kellett, olyan erős iróniával, hogy akár derűtséget is kelthetett vele, mint, mondjuk, a *Házmeztársiratóban*. Kivételes érzéke volt a dialógusokhoz, drámái részben emiatt páratlanok, és színre vitelük nagyszerű kihívás mind a rendezőknek, mind a színészeknek. A megteremtett atmoszférában pedig rejtve olyasmiről beszélteti a szereplőit, amiről a kádári időkben lehetetlennek tűnt: a

Deficit egyik hőse, akit részben Angyal Istvánról mintázott, egyfolytában ötvenhatról beszél anélkül, hogy kimondaná azt a szót, hogy forradalom. Amikor újra játszani kezdték a *Döglött aknákat*, a *Deficitet*, az *Eredeti helyszínt*, *Az idő vasfogát* vagy az újak közül az *Írószövetségek harcát*, ezek a darabjai mind katarzist okoztak. A Karinthy Színházba az *Eredeti helyszín* bemutatójára én kísértem el, megható volt látni, ahogy a mosolygó szerzőt körbeveszik a nézők, és őszintén kimutatják iránta érzett szeretetüket. Hallottam, ahogyan hozzáértéssel instruálja a színészeket, akik itták a szavait, mert a színház nyelvén tudott szólni hozzájuk.

Az élet nem lépett túl művei mondanivalóján, amelyeknek lényege a megmaradás: akárcsak a családomé.

Mindaz, ami a Trianonban „megrendezett” békekonferencián történt, elsősorban apai nagyszüleim sorsát változtatta meg gyökeresen. Az első világháborúban az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében Albániában harcoló nagyapám a hadszíntérről visszatérve a magyar fővárosban aligha ismerkedik meg a csepei hadiüzemben dolgozó nagyanyámmal, ha a rendeletek nem akadályozzák meg hazatérésüket szülőföldjükre. A bevonulásáig nagyapám a Pozsony vármegye Dunaszerdahelyi járásához tartozó Pozsonyeperjesen élt. Nagyanyám Erdélyből, Csík vármegye Kászonalcsiki járásából, Kászónújfaluból érkezett Budapestre 1918-ban. Néha megemlítettem ezt Csurka Istvánnak, akinek bátorító biztatását megfogadva nagyszüleim történetét többféle műfajban megírtam lapjában, de olvasható a *Finitala commedia* című kötetemben, illetve a *Trianoni Szemlében* (IX. évfolyam, 2017. január–július) és az *Aracs* folyóiratban (XX. évfolyam, 2. sz.) is. A nemzeti összetartozás napján a hiányérzet és az elhunyt pártfogóm iránti tisztelet arra ösztökélt, hogy olvassam újra *A hatodik koporsó* című darabját.

Csurka István éveken át írta és publikálta haláláért a halála miatt befejezetlen *Áldozat. Sorskérdésünk sorsa* című történelmi dokumentumregényét. Ebben Alekszandr Szolzsenyicin hasonló módszerrel írt *Együtt* című regényének hatása alatt és annak mintájára ábrázolta a Tisza Kálmán és Tisza István miniszterelnöksége közötti évtizedekben történt politikai változások

kat, változtatási kísérleteket és azok társadalmi, gazdasági hátterét: külön kihangsúlyozva a tiszzaeszlári pert, az őszirózsás forradalmat és a Tanácsköztársaságot. Az alkotói folyamatban szükségszerűen fordult érdeklődése a trianoni békeszerződés irányába, melynek következményei mindig foglalkoztatták, azonban a múlt század nyolcvanas éveinek végéig csak az irredenta megbélyegzést vállalva lehetett erről publikálni.

Ahogy azzal Csurkának is szembeülnie kellett korai, *A mélység vándora* című novellájáért, amelynek főhőse, Pásztor Mihály, a szalontai paraszt, az egykori kivándorló, aki az óceán mélyén, a nagy nyomás alatt maradt életben, s most hazaindulva jut fel a Duna torkolatából, a Tiszán és Körösökön a teljes hazába. Itt hal meg az édesvizek kisebb nyomása alatt, és „éppen harangoztak Nagyszalontán, amikor elszenderült”. Csurka azt írja *A mélység vándoráról*: „Ebben az írásban először jutottam el képben és utalásban, a szétszabdalt és elveszett, említeni sem szabad hazába, és a gondolatig, hogy Magyarország nem annyi, amennyit szögesdróttal körülvettek, hanem több.”

Amikor Csurka Istvánt 1957-ben letartóztatták, mielőtt internálták, a kihallgatások során faggatták édesapja háború előtti jobboldali múltjáról, Imrédy-párti tagságáról, Nyugatra való kimenekülésükről, csendőrtiszt bátyjáról, aki Nagyváradon élt, a Színművészeti Főiskolán ötvenhat őszén való felszólalásai és nemzetőrparancsnoki szerepe mellett szóba került *A mélység vándora* című novella is mint vádpont, ahogyan azt *Az esztéta* című könyvében elmondja. Koltay Gábor *Velünk élő Trianon* című filmjében az író hozzászól: „Nem tudtam ezekben a kérdésekben semmiféle befolyásnak engedni, mert személyes és családi életem, az összes körülmény, ami körül volt, figyelmeztetett, hogy valójában mi történik. Egészen más történik, mint amiről beszéltek. Az én törekvésem elsősorban arra irányul, hogy ne adjuk fel. Mert addig, ameddig nem adtuk fel, van valami, ami nem hagyja kialudni azt a reményt, hogy újra lehetséges az együttélés és a visszaszerzés valamilyen formában. Abban a pillanatban, amikor ez a láng utolsót lobban, tényleg vége van.”

A hatodik koporsóban, a Nagy Imre-temetés szimbolikus hatodik koporsójában fekszik a ki-

végzett névtelen ötvenhatos forradalmár, s mi-képpen a fiatal Orbán Viktor beszédében mon-dta, az utókor nemzedékeinek jelene és jövője is. Csurka erre az analógiára mondta új drámája kapcsán egy 2011 elején elhangzott rádióinter-júban, hogy „a kiszabott trianoni határokkal és a Sztálin-szobrot ledöntő névtelen forradalmárral összedrótóztam a meghamisított történelmet”.

Bíró Zoltán irodalomtörténész *Szembesítés* című tanulmánya (Magyar Fórum, 2012. szeptember 7.) szerint Csurka István dokumentum-drámát írt, amelyben a fikció egy magyar–francia tudományos-technikai találmány, „melynek révén hitelesen felidézhetők a múlt eseményei, szereplői úgy, hogy a történelmi igazságokat és az ese-mények mozgatórugóit ne lehessen lehazudni és a bűnösök egy csoportjának a kilétét eltitkolni. A döntés-előkészítő bizottság tagjai, tehát a triano-ni döntésekért a fő felelősséget viselők számára láthatatlan marad a személy, aki a leleplezést irá-nyítja, hogy munkájában ne tudják korlátozni, ne tudják őt megsemmisíteni”. Ő a hatodik koporsó apródja, aki megeleveníti a koporsóban nyugvó nagyapját, aki a Sztálin-szobor ledöntése, illetve az ötvenhatos utcai harcokban való részvétele miatt lett kivégezve, összedrótózva és arccal le-felé eltemetve.

Csurka István drámaíró munkásságának méltatói a hetvenes években – ma már meglepőd-nénk a nevek olvasatán: Földes Anna, Tarján Tamás és mások – az íróat dicsérve mutattak rá arra, miként gondoskodik a kezdés extremitásáról.

Szóban forgó darabja ebben a tekintetben azonban minden korábbi elképzelést felülmúl. A színre az afroamerikai szállítók beviszik a kopor-sót, amelyből az apród, majd nagyapja jön elő.

„Látványos drámaírói fogás az ötvenhatos forradalmár feltámasztása és színre hozása, így valóban misztériumjátékká válik a színmű. Lehet, hogy előadva lenne igazi ez a dráma – mindig meglep, hogy a színpad mennyit hozzá tud adni egy szöveghez, s bizonyára sokkal megrázóbb színpadon látni a koporsót és a történelem közis-mert figuráit, mint mindezt elképzelni. Ám tőlem akkora figyelmet követelt az olvasás, hogy félek, a színpadon a gondolatok részletgazdagsága elveszne. A nagy előkép az ilyen történelmi ví-zióhoz és gondolati drámához *Az ember tragé-diója*, *A hatodik koporsó* egy huszadik századi

Tragédia egyik színje lehetne” – írja levelében a szerzőnek Ács Margit író, kritikus 2011-ben.

Valóban. Csurkának ebben az élete alkonyán írott darabjában ugyanolyan jó a lapjárása, mint amikor legkorábbi drámájával, a *Ki lesz a bál-anya?* cíművel (hat év várakozás után) berobbant a fővárosi színházi életbe – gondolat, történe-lem és életismeret, képzelet, ötlet, humor, nyelv, mindent egy kézben tart, így van mire emelnie a tétet. Dialógusainak jellemfestő töltése, feszült-sége, ritmusa van, ami egy dokumentumdrámá-ban annál nehezebb. A köznapi, kisszerű szóvál-tások mentén bomlik ki a mondanivaló. Például Clemenceau és a forradalmár nagypapa párbe-szédében, amely úgy indul, hogy a mártír tűz-zel kínálja a tárgyalások szünetében rágyújtani szándékozó „Tigris”, aki egy őszinte pillanatában bevallja, hogy maga is csupán eszköze a hazug-ságspirálnak, és ugyanúgy krízisben van, mint a konferencia főkolomposai. „Minden felbomlott – így Clemenceau. – Győztesek vagyunk, de nyertesek nem. Csak a pénzemberek nyertek. Revansot vettünk, megkaptuk Elzászt, Stras-bourgot, az iparvidék egy részét, de ki vagyunk szolgáltatva azoknak, akik tizenhétben léptek be a világháborúba, és eldöntötték – a maguk javá-ra. Mert ott a pénz.”

Ez a dráma amiatt is érdekes, hogy elhangzik: „A világháború iszonyatos véráldozatot követelt a népektől, de valljuk be, nem oldott meg semmit. Most a nemzeti kormányok egy része a békekon-ferenciába veti reményét, hogy az majd megoldja a világ átrendezésének feladatát, de ezt a béke-konferencia csak akkor tudja teljesíteni, ha nem leplezi le és nem teszi tönkre azokat az erőket, azokat a háttérhatalmakat, amelyek a háború anyagi terheit biztosították.” Vagy másutt: „...a közép-európai rendezést Beneš memorandumai és tervei alapján kell végrehajtani, nem csupán azért, hogy megossa a gyűlöletet a Nyugat és a csehek és a románok iránti gyűlölettel, hanem azért is, mert ez a legjobban végiggondolt eljá-rás, amely megakadályozza a Magyar Birodal-mat abban, hogy stabilizáló erő legyen Közép-Kelet-Európában.”

A bravúr az, ahogyan Csurka István az apród karakterén keresztül három történelmi korszakot vonatkoztat egymásra: 1919 Versailles, a trianoni békediktátum ideje, 1956, a magyar forradalom

és szabadságharc és az utána következő megtorlás, valamint a XX. század nyolcvanas-kilencvenes évei, a „rendszer váltás”, a Nagy Imre és mártírtársai temetését követő évek. Vagyis elénk tárul egy folyamat, melynek XX. századi forrása az első világháború és a trianoni diktátum.

Csurka István egyik példaképe, Gogol nyomán nem külön szatirizálja a negatív szereplőket, hanem életteli közegükben, alkudozás, egyezkedés és perlekedés közben mutatja be őket. Az apróddal és nagyapjával azonosulva beolvassza a delegációnak a konferencián, amely megfosztotta Magyarországot határaitól, és elvette lakóinak életét vagy életük értelmét. A fiú és nagyapja kertelés nélküli szókimondásában benne van Csurka személyes drámája, bebörtönzése, internálása, barátai, ismerősei sorsa. Mindenekelőtt az előbb halálraítélt, majd kegyelmet kapó Gáli József költőé, a kivégzett Angyal István forradalmáré vagy a szépírói tehetségét elsőként felfedező főiskolai tanáréé, Czibor Jánosé, aki a belügyesek zaklatásai elől 39 évesen öngyilkosságba menekült. Azé a mentoráé, akiről nemcsak a *Ki lesz a bálánya?* egyik főszereplőjét mintázta, hanem aki lényegében minden sikerdarabja valamelyik kulcskarakterének ihletője volt.

Az apród színre lépése és küldetése az ő megváltásuk is. Csurkának ebben a darabjában a főhős fiatalember kivételesen nem pótcselekvések rabja, nincsen semmilyen szenvedélybetegsége, nem tolja tudata peremére sem a közélet, sem a magánélet problémáit. Pedig menekülhetne, millió megalkuvó szándék siklathatná ki célját. Hiszen minden időutazás dramaturgiájában benne van, hogy a történelem megváltoztathatatlan, a főnixvagyú apród célja azonban bemutatni a történelemhamisítás módszerét a békekonferencián – ahogyan annak idején Dérczy Péter megírta Csurkáról: „a fenségest a hétköznapival, a tragikust a komikussal vegyítő különös szemlélete, stílusa” révén.

A *hatodik koporsó* színre vitelére eddig kizárólag Bucz Hunor, a Térszínház igazgatója tett

kísérletet. A 2012. március 11-én, vasárnap délután Óbudán, a Térszínházban Bíró Zoltán közreműködésével bemutatott előadásról az azóta elhunyt rendező így számolt be a Heti Magyar Fórumban: „A csurig megtelt csöpp színházunkban, a közönség odaadó figyelme és képzelete életre hívta Csurka István művét. Színházi külsőségek és technika nélkül, szerény és puritán körülmények között. Sokan tornapadokon ültek, mert még székünk sem volt elég. Az ábrázolás legcsekélyebb illúziója nélkül, csupán a drámai szöveg érzékletes felolvasásával és cselekvő elemzésével, a darab és a cselekmény terének és idejének puszta jelzésével sikerült a közös alkotásba a közönséget bevonni, amit nyílt színi tapsok, élénk reagálások, nevetés, elmélyedés, sóhajok, beleszólás, »bizony, így volt« síri csönd és könnyes szemek mutattak...” Jelen voltam, így tanúsíthatom, hogy az előadás még torzó volta dacára is telitalálat volt a friss drámai Csurka-dialógusokra kiéhezett közönség számára. Miképpen ugyanezt Bucz Hunor költőien megfogalmazta: „Vasárnap este az Apród végszavára: »Meg van fizetve«, a csönd beszélt, majd bementem, hogy »Függöny!« – ugyanis nincs függönyünk. Erre ocsúdott a közönség, és véget nem érő vastaps következett. A színészek megrendülten felsorakoztak. Többen, az apródot olvasó Bucz Magor és a kivégzettet élénk teremtő Kovács Ákos, meg a közönségből is sokan, az ég felé néztek, fölmutattak oda, ahonnan velünk örvendezik átható mosolyával Csurka István.”

Mialatt *A hatodik koporsó* – tíz évvel Csurka halála után – újraolvastam, nem csak a képzelet színpadán lezajló előadás részese voltam, lelki szemem előtt megelevenedett két nagyszülőm, akik immáron időn és téren túllépve hozzátartozóikkal együtt szabadok. Bizonyára Füst Milánnal vallom: „Hogy pedig mindez úgy történt, ahogy történt, belátom, javarészt csakis az én ügyem, csak nekem lehet igazán fontos. Mégis, a lelkem nagyobb nyugsága végett leírtam ide is.”